

نقش کیفیت فضاهای باز شهری در تعاملات اجتماعی با مقایسه موردی میدان عتیق و نقش جهان در اصفهان

سمیه کشاورز فضل^۱، ساناز منجری^۲

۱- کارشناسی ارشد طراحی شهری (Ayda7keshavarz@gmail.com)

۲- کارشناسی ارشد طراحی شهری (s.monjezy93@gmail.com)

چکیده

یکی از مهم ترین دغدغه های طراحان امروز در خلق عرصه ها و فضاهای عمومی، رسیدن به نوعی فضای موفق است که بتواند تعادلی میان فضاهای شهری و بستر طبیعی به وجود آورد و منظری اجتماعی و خودکفا ایجاد کند. موضوع کیفیت فضاهای عمومی یکی از نقاط تمرکز پژوهش های اخیر طراحی شهری بوده و تلاش در جهت ایجاد فضای عمومی شهری که رضایت شهروندان در وجوه مختلف را جلب کند به عنوان یکی از راهبردهای اصلی پروژه های طراحی شهری مطرح شده است. هر محیط شهری فضایی است مادی با ابعاد اجتماعی و روان شناختی اش، مکانی است برای جریان یافتن زندگی روزمره و بستری است برای تجارب متنوع و به یاد ماندنی. این پژوهش به دنبال ارائه معیارهای کیفیت فضاهای شهری است، تا از این رهگذر زمینه تبدیل فضاهای آشفته امروزی به فضاهای موفق و با کیفیات پدیدار گردد. بدین منظور پس از مرور ادبیات مرتبط با مفهوم فضای شهری و استخراج فاکتورهای تعریف کننده آن، بررسی معیارها و اصول کلی فضای شهری از دیدگاه اندیشمندان مختلف و راهکارهای رسیدن به درجات قابل قبولی از کیفیت فضای شهری ارائه گردیده است و در نتیجه به بررسی و نحوه تاثیرگذاری آن ها در گزینش فضایی به نام فضای شهری برای ایجاد تعاملات اجتماعی در محدوده مطالعاتی میدان عتیق و میدان نقش جهان با بررسی معیارهای مطلوبیت PPS در اصفهان پرداخته که شامل چهار معیار دسترسی، آسایش و تصویر ذهنی، اجتماع پذیری و کاربری است تا مفهوم فضای شهری را در یک عرصه معین تبیین کند و درجه ای قابل قبول از کیفیت فضایی را به استفاده کنندگان عرضه بدارد که محدوده مورد نظر جمعیتی معادل ۱۱۱۹۶۴ نفر دارد، در جهت تحقق این امر به کمک فرمول کوکران ۱۹۱ نفر به عنوان جامعه نمونه شامل ۱۱۳ مرد و ۷۸ زن انتخاب شده و پرسشنامه هایی در میان شهروندان در زمینه کیفیت فضاهای مزبور توزیع گردید. اطلاعات گردآوری شده از طریق نرم افزار SPSS تحلیل شده اند. میدان نقش جهان، دارای امتیاز بالا در معیارهای دسترسی و آسایش و تصویر ذهنی است و میدان عتیق دارای امتیاز بالا در معیارهای اجتماع پذیری و کاربری ها است و در نتیجه میدان نقش جهان با دارا بودن ابعاد خاطره انگیزی، شرایط کالبدی فیزیکی مناسب و ابعاد تاریخی دارای تعاملات اجتماعی بیشتری نسبت به میدان نقش عتیق است، که میتوان با حفظ نقاط قوت میدان عتیق و تقویت ابعاد دسترسی و آسایش و تجهیز مبلمان شهری در ارتقای کیفیت آن کوشید.

واژگان کلیدی: فضاهای شهری، تعاملات اجتماعی، کیفیت فضا، میدان عتیق، میدان نقش جهان

مقدمه

هنگامی که سخن از شهر به میان می آید، در واقع صحبت از مکانی است که بالاترین حد از تمرکز قدرت و فرهنگ یک اجتماع را در خود جای داده است؛ مکان تبلور وسیع ترین شبکه های اجتماعی، جایی که تعلق به آن و اهل آن بودن، نوعی هویت شناختی

برای فرد به ارمغان می آورد. تلفیقی از توده و فضا که جز در صورت حضور افراد انسانی در آن، در مرز توده و فضا باقی می ماند و نه نشانگر تمدن، که تنها باقی مانده ای تاریخی یا باستانی از تمدن را به تصویر می کشد. انسان همواره با محیط اطراف خود در رابطه و تعامل بوده است. دیر و والش (۱۹۸۹) عقیده دارند که روابط اجتماعی می تواند در فضا شکل بگیرد (جائی که ویژگی های سایت بر فرم مجتمع زیستی اثر می گذارد) و همچنین فضا توسط شکل فضا مورد تهدید قرار می گیرد (جائی که محیط فیزیکی انجام عملکردها را سهولت می بخشد و یا مانع آن می شود) و یا فضا واسطه انجام برقراری روابط اجتماعی می گردد. (جائی که وجود فاصله موجب تسهیل روابط اجتماعی یا مانع برقراری آن می شود) با این حال با شکل گیری محیط مصنوع، طراحان شهر بر الگوهای عملکردی و زندگی اجتماعی اثر می گذارند. (ص ۱۹۵، ۱۹۶ کرمونا) علاوه بر وجود اصل قطعیت، دو دیدگاه اصلی در مورد میزان تاثیر محیط بر اعمال فرد وجود دارد: وجود امکانات مختلف در محیط (بطور مثال مردم در میان فرصت های موجود در محیط حق انتخاب دارند) و وجود احتمالات در محیط (بطور مثال در یک محیط خاص امکان بروز بعضی از انتخاب ها در برابر انتخاب های دیگر بیشتر است). (پورتیس ۱۹۹۷، بل و دیگران ۱۹۹۰)

خواندن محیط به این معناست که بدانیم چگونه یک محیط واحد برای افراد مختلف معانی گوناگون دارد و چگونه این معانی تغییر میکند. بر این اساس معانی اجتماعی محیط به افراد و سازندگان فضا مرتبط خواهد بود. تصور و پیش زمینه طراحان و سازندگان فضا از نحوه برداشت استفاده کنندگان آتی آن فضا در امر شکل گیری معانی اجتماعی موثر خواهد بود (ناکس، ۱۹۸۴، ص ۱۱۲). در بررسی فضاهای شهری اصفهان به دو نمونه بر میخوریم که علیرغم مشابهت ها، در میزان تاثیر گذاری بر تعاملات اجتماعی و نقش مثبت در برقراری ارتباط مردمی تفاوت دارند. این پژوهش بر آن است تا کیفیات و خصوصیات این دو فضای شهری را مقایسه و بررسی نماید تا از رهگذر نتیجه آن برای طراحی و ایجاد فضاهای موفق شهری بهره بجوید و فضاهای عمومی ناکارا را به مکان زنده شهری تبدیل نماید.

بیان مسئله

ساده ترین عنصر زندگی مشترک انسانی، کنش اجتماعی است. افراد به برقراری رابطه اجتماعی نیاز ذاتی دارند و به همین دلیل، موقعیت هائی را فراهم آورند تا بتوانند رابطه اجتماعی را تجربه کنند. وقوع روابط اجتماعی نیاز به یک مکان و فضای تعریف شده دارد؛ فضائی که بتواند مجموعه ای از روابط اجتماعی و فرهنگی را میان گروه های خاص و مکان خاص برقرار نماید (طالبی، ۱۳۸۳، ۱۶۲). این فضا در ادبیات شهرسازی، به فضای عمومی یا فضای شهری مشهور است. فضای عمومی از دوران گذشته تاکنون از اهمیت زیادی برخوردار بوده است. اما امروزه به دلیل تحولات و دگرگونی اساسی در روند تغییرات جهانی، فضای عمومی کارایی خود را از دست داده است و به همین عامل منتقدان و متفکران بسیاری را واداشته که نسبت به فضای عمومی و خصوصی در شهرها بازنگری مفصلی داشته باشند. در این زمینه تعاریف، پژوهش ها و نظریات متعددی وجود دارد و حتی بنا به موقعیت مکانی فضایی و جایگاه اجتماعی آن، برخوردهای مختلفی را طلب می کند. در این راستا و به منظور پاسخگویی هر چه بیشتر به این مساله، شهرسازی انسان گرا در پاسخ به شهرسازی که در آن انسان نادیده انگاشته می شد، پا به عرصه وجود نهاد. این جریان فکری سعی داشت انسان را وارد فعالیت های شهرسازانه نموده، نقش وی را در خلق محیط زندگی اش پررنگ نماید. (شوی، ۱۳۸۴: ۵۵) تا از این طریق بتواند در فعالیت های اجتماعی خود تعامل بهتری داشته باشد. میدان نقش جهان یکی از فضاهایی است که از نوادر فضاهای شهری نسبتاً دست نخورده ایرانی محسوب می شود که از زمان احداثش، در مقیاس شهر و حتی فراتر از آن در مقیاس ایران عمل نموده و امروز در مقیاس جهان شناخته شده است. (توسلی و بنیادی، ۱۳۷۱: ۳۷)

این میدان که به همراه همه عناصر و فضاهای پیرامونی و سازمان فضایی آن، تقریباً در همه کتب و تحقیقات و گزارش هایی که به ایران و جهان اسلام و حتی در آثار جهانی پرداخته اند، جایگاه ویژه ای دارد. اما متأسفانه عرصه های عمومی شهرهای تاریخی از جمله اصفهان که می توانند به مثابه کانون هایی زنده در شهرهای امروز ایفای نقش نمایند، در غیاب سیاست ها و مدیریت های درست، در غباری از بی توجهی مدفون گشته اند. (پوریوسف زاده: احمدی، و تقوایی، ۱۳۸۷: ۷). میدان عتیق اصفهان به عنوان مهم ترین فضای باز در حوزه شمالی شهر با تراکم فعالیتی بالا نیازمند دستیابی به ابعاد کمی و کیفی مطلوب است. بازسازی و احیاء

میدان در طول چندین سال متمادی بعنوان مهم ترین و پرهزینه ترین پروژه مرمت و طراحی شهری اصفهان در دست انجام بوده و افتتاح آن در مهرماه ۱۳۹۲ انجام گرفت. اما در مقایسه این فضا با میدانی تاریخی اصفهان این تناقض عمده به دلیل عدم وجود "معنا" و "کمبود خاطره انگیزی" فضا و همچنین عدم سنخیت در "قدمت" معماری ابنیه و فضاهای اطراف بلافاصله بعد از ایجاد آن کاملا مشهود است. تغییرات رو به رشد شهر و بافت قدیم اطراف میدان با وجود آثار و ابنیه ارزشمند و متعددی چون مسجد جامع و بازار این بخش را دچار تناقض کرده است. یعنی در حقیقت یک میدان نوپا در زمینه و عرصه ای با هویت ایجاد گشته است. البته اندیشمندان و صاحب نظران حوزه شهرسازی بر این باورند که این فضا به دلیل مجاورت با بازار قدیمی، پتانسیل ایجاد شدن به یک مرکز فعال گردشگری و نقطه عطف و استقرار مردم در فضا که بتواند ریشه های قوی حیات شهری را تامین کند دارا می باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

موضوع تولید، تقویت و توسعه فضای شهری مناسب، پویا، فعال و زنده به عنوان یک از اهداف راهبردی ارتقای کیفیت محیط مصنوع شهری، همواره در صدر کار برنامه ریزان و طراحان شهری قرار داشته است. اهمیت این موضوع اساسا به جهت نقش موثری است که این گونه فضاها در جامعه دارند، در این میان، میدان به عنوان مهم ترین عرصه های زندگی عمومی در کلیه شهرها نقشی حیاتی داشته اند. آنچنان که صاحب نظرانی چون کریر، تیبالدر، هابرماس و کرمونا به آن تاکید دارند رابطه عمیق میان عرصه عمومی و زندگی شهری و ارتباطات بین شخصی می باشد. از طرفی پرداختن به این موضوع از آن جا ناشی می شود که اساسا بررسی در مورد مجموعه های ایجاد شده در قدیم همواره می تواند علاوه بر مشخص نمودن ویژگی های شهرسازی در گذشته، به عنوان راهنمای نسل جدید در جهت شناخت چرایی موفقیت یا عدم موفقیت طرح های مختلف باشد و تا حدود بسیاری زمینه آزمون و خطاهای متوالی را در ایجاد مجموعه های جدید از بین ببرد. بدین صورت طراح شهری باید بکوشد تا از فضاهای عمومی شهری مکان هایی بسازد که مردم برای بروز نیازهای اجتماعی خود برمی گزینند. شهر اصفهان به واسطه اهمیت تاریخی و توریستی که دارد، نیازمند فضاهایی است که با ارتقاء کیفیت دید و منظر شهری در چارچوب مولفه بصری زیبا شناختی کیفیت محیط در کنار ارتقاء دیگر مولفه های کیفیت همچون مولفه های عملکردی، فعالیت، ادراکی و زیست محیطی بتواند زمینه بهبود کیفیت محیط در فضاها و عرصه های عمومی را فراهم آورد. تبعات پرداخته نشدن به این عوامل، فضاهای شهری ما را دچار فقدان هویت ملموس، نابسامانی و اغتشاش بصری، عدم امنیت روانی و سردرگمی افراد در عرصه های عمومی شهری، رهاسدن و فرسودگی نشانه ها و عناصر فرهنگی-تاریخی، کیفیت نامناسب نماهای ساختمانی و منظر جداره های شهری، مشکل خوانایی، راهیابی، گم گشتگی و ابهام در جهت یابی، عدم ارزیابی مثبت مردم از فضاهای شهری و کاهش حس تعلق می کند و از لزوم ارتقا کیفیت دید و منظر شهری در چارچوب مولفه بصری-زیبایی شناختی کیفیت محیط حکایت می کند.

اهداف و سوالات تحقیق

تحقیق حاضر در پی آن است، در راستای اهداف خود به پرسش های زیر پاسخ دهد:

سوال اصلی: مولفه های کیفی فضاهای عمومی میدانی عتیق و نقش جهان در اصفهان، چه گونه و چه میزان بر تعاملات اجتماعی افراد تاثیر می گذارد؟

سوالات فرعی: آیا میدان عتیق دارای ارزش فضایی و کارکرد اجتماعی کمتری نسبت به میدان نقش جهان است و منظر جمعی آن در حال تهدید است؟ و آیا تنها جذابیت های ذاتی و فضایی و تاریخی باقت قدیمی بازار و مسجد جامع است که شهروندان را به عرصه عمومی میدان عتیق می کشاند؟

پیشینه تحقیق

ادامه پژوهش به بررسی مقاله ها و پژوهش های مرتبط با موضوع تحقیق، می پردازد: دکتر مهین نسترن و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله ای با عنوان تحلیل معیارهای کیفی فضاهای عمومی، در شهرهای متوسط با هدف بررسی معیارهای کیفی بازارهای شهرهای سنتی با تاکید بر بازار لار و تبیین راهکارهای ارتقاء کیفیت آن ها به عنوان فضایی عمومی است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است که چهار معیار سنجش کیفیت فضاهای عمومی (آسایش و منظر، دسترسی، فعالیت، اجتماعی بودن) مورد بررسی قرار گرفته است و نتایج پژوهش نشان می دهد که منظر و اجتماعی بودن به ترتیب واجد بیشترین و کمترین امتیاز بوده اند. در نهایت، دلایل ضعف و قوت هر مولفه بر اساس شرایط کالبدی بازار مورد تحلیل قرار گرفته و به ارائه راهکارهای بهبود کیفیت فضا انجامیده است.

محمد صادق فلاح و مریم کلامی (۱۳۸۶) در مقاله ای با عنوان تاثیر فضاهای باز شهری بر کیفیت گذران اوقات فراغت شهروندان، با نشان دادن اهمیت اوقات فراغت و ارتباط تنگاتنگ گذران اوقات فراغت به صورت فعال در فضاهای شهری، به بررسی جایگاه اوقات در زندگی مردم پرداخته و سعی می کند با مشخص کردن نقش فضاهای باز شهری در گذران اوقات فراغت، به بررسی فضاهای باز شهری و مشکلات آن ها بپردازد و در نهایت پیشنهادهایی برای بهبود فضاهای شهری در ایران ارائه نماید.

روش تحقیق

این مقاله با تکیه بر روش تحقیق توصیفی تحلیلی و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه ای و میدانی ابتدا به منظور شناخت کامل تری از مفهوم فضای شهری، متون تخصصی مختلف هم در ادبیات غرب و هم در ادبیات شهری ایران مورد بازبینی و مطالعه مجدد قرار گرفت. نحوه تاثیر گذاری این عوامل در نمونه های منتخب موردی از طریق روش «پیمایشی» یا ابزار گردآوری داده به صورت «مشاهده» و «پرسشنامه» با تکیه بر معیارهای PPS که شامل چهار معیار دسترسی، آسایش و تصویر ذهنی، اجتماع پذیری و کاربری است مورد بازبینی قرار گرفت و در این راستا به کمک آزمون پرسش نامه از ۱۹۱ نفر از کاربران فضا مصاحبه به عمل آمد. «جامعه آماری» در این پژوهش، استفاده کنندگان از فضا و صاحبان مشاغل موجود در فضا به صورت «نمونه گیری تصادفی» می باشند.

مبانی نظری پژوهش

مفهوم فضا

فضا مقوله ای بسیار مهم است. فضا یک مقوله بسیار عام است. فضا می تواند چنان نازک و وسیع بنظر برسد که احساس وجود از بین برود و یا چنان مملو از وجود ۳ بعدی باشد که به هر چیز در حیطه ی خود مفهومی خاص بخشد. (هدمن و یازوسکی، ۱۳۸۱، ص ۶۷) مفهوم فضا به کلیه فعالیت ها و ساختارهای شکل گرفته در مکان اطلاق گرفته می شود. فضا یک مقوله بسیار عام است. فضا تمام جهان هستی را پر می کند و مارا در تمام طول زندگی احاطه کرده است. هر مکان دارای ۳ بعد است، یعنی علاوه بر طول و عرض جغرافیائی دارای بعد ارتفاع یا چشم انداز خاصی است. به بیانی دیگر مکان بخشی از فضا است که با فعالیتی یا چیزی اشغال شده بار معنایی و ارزش پیدا می کند (شماعی و پورا احمد، ۱۳۸۴، ص ۸۹).

مفهوم فضای شهری

فضای شهری یک نمونه از فضای جغرافیائی است و بخشی از سطح زمین است که شامل کلیه سازه های شهری از جمله میادین، خیابان ها، ساختمان ها، آب نماها، پارک ها و سایر عناصر شهری که به همراه درونمایه ی مادی و اجتماعی و فرهنگی به وجود می آید. (شماعی و پورا احمد، ص ۸۹). فضای شهری صحنه ای است که داستان زندگی جمعی در آن گشوده می شود (پاکزاد، ۱۳۸۵، ص ۴۴).

۸۱. محیط شهری چیزی نیست جز فضای زندگی روزمره شهروندان که به صورت آگاهانه یا ناآگاهانه در طول روز ادراک می شود (خلاصه مقالات شهرسازی، ص ۸)

انواع فضاهای شهری

فضاهای شامل طیف گسترده ای از انواع فضاهای عمومی تا خصوصی می باشند. این فضاها در فرهنگ ما دارای سلسله مراتب خاص خود می باشند که به لحاظ نحوه استفاده از آن ها به سه دسته کلی تقسیم بندی می شوند: فضای خصوصی که آن بخش از فضای شهری است که به صورت خصوصی توسط اشخاص تحت تصرف یا تملک قرار گرفته و مورد استفاده قرار می گیرند. فضاهایی چون خانه های مسکونی، حیاط ها و باغهای خصوصی از این جمله اند. (پاکزاد، ۱۳۸۴، الف)

فضاهای عمومی

بر اساس «فرهنگ انگلیسی اکسفورد» واژه ی public به معنای «کلی»، و در اکثر معانی متضاد خصوصی است. این دسته از فضاها به واسطه مقیاس عملکردی و همچنین طیف متنوع و گسترده مخاطبین خود دارای بیش ترین مهم در حیات جمعی شهروندان می باشند. از این رو ارتقاء کیفی این دسته از فضاها، فضائی برای فعالیت های سیاسی، اعمال مذهبی، تجاری، بازی و غیره هستند، فضائی برای همزیستی با صلح و برخورد های غیر شخصی، شخصیت فضای عمومی، زندگی عمومی ما، فرهنگ شهر و زندگی روزمره ما را نشان داده و تنظیم می کند و زمینه مشارکت مردم را فراهم آورده و آن ها با هم مرتبط می سازد. (پاکزاد، ۱۳۸۴).

جدول (۱) باز تعریف فضای عمومی از نظر اندیشمندان مختلف. (ماخذ: نگارنده)

باز تعریف فضای عمومی از نظر اندیشمندان مختلف	
جهانشاه پاکزاد	فضاهای عمومی آن دسته از فضاها می باشند که عموم شهروندان بدون نیاز به کنترل و غیره حق ورود و حضور در آن را دارند. فضاهائی چون خیابان ها، پارک ها، میدانی، بازارها و مساجد و غیره (پاکزاد، ۱۳۸۸، ص ۷۷)
والسر	فضاهای عمومی فضاهایی هستند که ما با غریبه ها شریک می شویم، مردمی که اقوام یا دوستان یا همکاران ما نیستند. آن ها فضائی برای فعالیت های سیاسی، اعمال مذهبی، تجارت، بازی و غیره هستند. فضائی برای همزیستی با صلح و برخوردهای غیر شخصی. شخصیت فضای عمومی، زندگی عمومی ما، فرهنگ شهر و زندگی روزمره ما را نشان داده و تنظیم می کند.
تیبالدز	تمام بخش های بافت شهری که عموم به آن دسترسی فیزیکی دارند، از میدان، خیابان و پارک یک شهر تا نمای بناهایی که آن ها را تعریف و محدود می کنند، جزو فضاهای عمومی شهر محسوب می شوند.
جان لنگ	عرصه عمومی در بردارنده هر چیزی است که از نظر مکانی و در جای خود در معرض دید عموم قرار دارد. این مساله بر این امر تاکید دارد که هر عرصه عمومی در برگیرنده تمام مکان هایی است که هر کسی می تواند به آن دسترسی داشته باشد. هر چند این دسترسی در مقاطع زمانی کنترل شود و شامل «فضاهای بیرونی» و «فضاهای درونی» است. فضاهای بیرونی شامل: خیابان ها و میدانیها و پارک ها است در حالی که فضای درونی در برگیرنده گذرگاههای مسقف، ایستگاههای راه آهن، بناهای عمومی و سایر فضاهائی است که مردم حق دسترسی به آن را دارند، مانند: پاساژها، مجتمع های تجاری و بازارهای سرپوشیده.
متیو کرمونا	عرصه عمومی دارای دو بعد کالبدی و اجتماعی است. بعد کالبدی عرصه عمومی اینگونه در نظر گرفته می شود: «فضاها و (مجموعه هایی با مالکیت عمومی یا خصوصی که زندگی عمومی و تعاملات اجتماعی را حمایت کرده و یا آن را تسهیل می نمایند. به واسطه فعالیت ها و اتفاقاتی که در این فضاها و مجموعه ها رخ می دهد، می توان آن ها را عرصه های عمومی اجتماعی ^۵ فرهنگی نامید» در یک مقیاس وسیع تر، عرصه عمومی در برگیرنده همه فضاهائی است که در دسترس مردم بوده و توسط مردم مورد استفاده قرار گیرند.
اولدنبرگ	اولدنبرگ با مفهوم و کانسپت (مکان سوم) روش مفیدی را برای درک زندگی عمومی غیر رسمی و ارتباط آن با عرصه عمومی ارائه می نماید. مکان سوم دامنه گسترده ای از فضاهای عمومی که پذیرای تجمع های منظم، داوطلبانه، غیر رسمی و شادمانه افراد بوده و در ورای عرصه خانه و کار اتفاق می افتد.

تعاملات اجتماعی

انسان در نظامی اجتماعی زندگی می کند، نظام اجتماعی شامل مجموعه ای از افراد است که مستقیم یا غیر مستقیم، به منظوری خاص باهم رابطه منظم اجتماعی دارند. محیط زندگی هر فرد مجموعه ای از نظام های اجتماعی است. در هر کدام از این نظام ها انتظارات مشترکی از نقش ها و رفتارهای اعضا وجود دارد. نظام های اجتماعی به فرایندهای ارتباطی بقای انسان مرتبط اند. از آنجائی که هنجارها، نقش ها و فرایندهای ارتباطی آموختنی هستند، در فرهنگ های مختلف متفاوت اند. رفتار انسان بدون ارتباط با یک نظام اجتماعی، قابل درک نیست و یک فرهنگ بدون اجتماع به محیط زمینی یا جغرافیائی قابل شناختن نیست. باورها و نگرش های ما نسبت به مردم دیگر، محیط زمینی و جغرافیائی، نقش ما در جامعه و نوع فعالیت های روزانه، مشخصه هائی از فرهنگ هستند. نوشتن، نقاشی کردن، طراحی معماری، کالبدهای شهری و غیره همه روش های انتقال انگاره های اجتماعی اند و به وسیله فرهنگ محدود می شوند. این روش ها منابع مصنوعی انگیزش و اطلاعات در مورد جهان هستند. (لنگ، ۱۳۸۳).

کیفیت

واژه کیفیت مفهومی است که در تمامی دانش ها و زمینه های مرتبط با زندگی انسان به کار رفته و مورد استفاده قرار گرفته شده است. کیفیت در حالت عادی و به معنای کاملا واضح، برای وصف درجه کمال اشیا و پدیده ها به کار برده می شود. (گلکار، ۱۳۸۰: ۳۸-۶۵). اما مفهوم کیفیت، مفهومی است نسبی؛ که واجد معنایی فراتر از معنای بدیهی و معمول آن است. مفهوم کیفیت، دو وجه دارد. یعنی کیفیت در عین حال که مفهومی مبهم و چند پهلو است؛ روشن و واضح نیز می باشد. در واقع منظور از کیفیت از طرفی خاصیت ها و ویژگی های اصلی یک چیز است؛ از طرف دیگر کیفیت، کلیت و سیستمی از جزء کیفیت هائی است که یک چیز را بوجود آورده اند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۷۸).

مولفه های کیفیت محیط در طراحی شهری

گلکار (۱۳۸۰: ۳۸-۶۵) معتقد است که کیفیت طراحی شهری را می توان به عنوان برآیند سه نیرو (مولفه) کیفیت عملکردی، کیفیت تجربی-زیباشناختی و کیفیت زیست محیطی شهرها در نظر گرفت. «مولفه عملکردی کیفیت طراحی شهری» از یک سو دربرگیرنده تامین حرکت و دسترسی سهل و مناسب پیاده ها و سواره ها به مراکز جاذب شهری است و از سوی دیگر، دربرگیرنده عملکردهای دیگری همچون تفریح غیرفعال، تماشای مردم و مراسم گوناگون نیز بوده تا ضمن سرزندگی و غنای تجربه فضایی شهر گردند.

جدول ۲. شاخصه های فضای شهری برگرفته از بررسی نظریات اندیشمندان (منبع: ماجدی، حمید و دیگران. بازتعریف فضای

شهری، ۱۳۹۰)

اندیشمندان شاخصه ها	اسپینو	پیرارد	سلطان زاده	مور و پور	سپینه	کار	لینگ	توماس	زی	کامپاس	کیر	رایچورت
عمومی بودن فضا	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
برقراری تعاملات اجتماعی و زندگی اجتماعی	■	■		■		■	■	■		■		■
فضای باز			■	■		■		■				■
فضای سرپوشیده			■	■	■			■				

امروزه سه نوع معیار در طراحی وجود دارند: قابل اندازه گیری (کمی)، غیرقابل اندازه گیری (کیفی) و عام همراه با تفاوت هائی که بستگی به تمایل اشخاص دارد. گروهی (مانند مهندسين) طراحی را یک موضوع عملکردی می بینند. آن ها معیارهای طراحی را بعنوان اصلی برای قضاوت های طراحانه خود مورد استفاده قرار می دهند. معیارهائی مانند تراکم، شدت، نسبت زمین به سطح زیر بنا،

گروه دوم (طراحان، هنرمندان) بر هنر بیش از هر جنبه دیگری تاکید دارند. معیارهای طراحی آنان اغلب ملموس و به راحتی اندازه گیری نیست. مانند: جذابیت بصری، آسایش و راحتی، هویت و تمایز کاراکتر و غیره و گروه سوم از حرفه ی بی برنامه ریزی ظهور کرد و اوج آن در دهه ۶۰ میلادی بود. تاکید آن ها بر معیارهای عامی مانند عدالت اجتماعی، کارائی، پاکیزگی، سلامت و غیره بود. (پاکزاد ۱۳۸۵، ص ۱۴۵). با توجه به انواع فوق معیارهایی برای سنجش کیفی فضا توسعه و بسط یافته اند که در ذیل به آن ها اشاره می گردد.

جدول ۳. معیارها و اصول کلی فضای مطلوب شهری از دیدگاههای نظریه پردازان متفاوت منبع: نگارنده

شاخصه ها	اندیشمندان
تراکم، شدت، نسبت زمین به سطح زیر بنا	گروه مهندسان
جذابیت بصری، آسایش و راحتی، هویت، تمایز کاراکتر	گروه هنرمندان و طراحان
عدالت اجتماعی، کارائی، پاکیزگی، سلامت	گروه برنامه ریزان
میزان برانگیختن حس کنجکاوی و کاوش در استفاده کنندگان میزان پاسخگویی به حضور گروههای اجتماعی ویژه میزان استفاده ی مرتب و دائمی از فضا میزان پاسخگویی به شخصیت افراد میزان ایجاد حس تعلق به جامعه و فضا میزان به کارگیری حواس مختلف انسانی میزان موفقیت در یادآوری خاطرات میزان کارائی فضا	جهانشاه پاکزاد
سرزندگی، حس معنی، انطباق، دسترسی، کنترل	کوپن لینچ
قابلیت زندگی، هویت و کنترل، دسترسی به فرصت ها، اصالت و معنا، زندگی جمعی و عمومی، محیطی برای همه	جین جیکوبز و ایلپارد
امکان ایجاد فضای خاص سیاسی بین مردم به شکل پایدار و با شکوه خنثی بودن، دعوت کننده و قابل دسترس بودن باز بودن در طول ساعات اداری و خارج آن وجود حال و هوای بازی و تفریح در فضا تامین آسایش و حمایت افراد از نظر روانی	الدنبرگ
طبیعی بودن فضا، مدنیت/قابلیت حفظ فضاها، میزان باز بودن و تعریف شدگی فضاها، معنای تاریخی/محتوا، نظم	جک نسر
راحتی، آسایش، درگیر شدن غیرفعال با محیط، درگیر شدن فعالانه با فضا، کشف	متیو کرمونا
میزان تنوع در کاربری های اصلی نسبت حضور فعالیت های تجاری مستقل و محلی به خصوص مغازه ها الگوی ساعات کار و به خصوص وجود فعالیت های پرتحرک هنگام غروب و شب هنگام وجود بازارهای موقت و تعیین ابعاد و اندازه و نوع فعالیت های مناسب در این بازارها وجود فضاهای اجتماعی فرهنگی با قابلیت عرضه خدمات مختلف با قیمت ها و کیفیات مختلف اشکال مختلف کاربری های مخلوط پیش بینی تامین بناها و فضاهای ساخته شده در اندازه ها و قیمت های مختلف	موننگمری
نظافت و پاکیزگی، دسترسی، جذابیت، گذران اوقات فراغت، جامعیت، سرزندگی و پویایی، عملکرد، تمایز و تشخیص، ایمنی و امنیت، نیرومندی	گروه ODPM

فضای عمومی موفق شهری

موضوع تولید، تقویت و توسعه فضای شهری مناسب، پویا، فعال و زنده به عنوان یک از اهداف راهبردی ارتقای کیفیت محیط مصنوع شهری، همواره در صدر کار برنامه ریزان و طراحان شهری قرار داشته است. اهمیت این موضوع اساساً به جهت نقش موثری است که این گونه فضاها در جامعه دارند و این مهم بارها از سوی بسیاری از دست اندرکاران مسائل شهری، اجتماعی و روان شناسی مانند (پاتریک گدس: ۱۹۱۵، گوردون کالن: ۱۹۵۹، کوین لینچ: ۱۹۶۱، لوئیس مامفورد: ۱۹۶۱، جین جیکوبز: ۱۹۶۱، ادموند بیکن: ۱۹۷۳، اموس راپاپورت: ۱۹۷۷ و...) مطرح شده است. (پارسی: ۱۳۸۱: ۴۲).

دیدها و چشم اندازها در مولفه های کیفیت محیط

در بررسی کیفیت محیط و در مطالعات بصری - زیباشناختی، همواره تفسیری از خصیصه های دیداری (بصری) محیط زیست ساخته شده مورد توجه قرار داشته است. گوردن کالن نویسنده کتاب مشهور منظر شهری در دفاع از اهمیت و نقش خصیصه های بصری کالبدی محیط می نویسد: «ما به مسائل دیداری (بصری) می پردازیم زیرا تقریباً تنها از این طریق است که ما محیط را می شناسیم. ادراک بصری تنها وسیله ای مفید نیست، بلکه به یاد یادآورنده احساسات ملموسی است که در ذهن ما به جای مانده است.» (فجر و توسعه، ۱۳۸۴: ۳۳).

عناصر تشکیل دهنده میدان

برای میدان، اجزایی قابل تعریف هستند که مجموعه آن ها هویت میدان را در فرهنگ و تمدنی خاص تعریف می کند. هر میدان بطور عام واجد عناصر کناره، بدنه، عنصر (یا عناصر) میانی، میانه، دسترسی ها و عملکرد غالب است. از میان عناصر و مفاهیم تعریف کننده میدان "جداره" و "میانه" آن مهم ترین ارکان هستند، که علاوه بر تعریف ظاهری و مادی میدان، در تعریف هویت ذهنی (یا معنوی) و غیر مادی آن نیز ایفای نقش می کنند. عملکرد میدان نیز به همراه سابقه تاریخی آن هویت ذهنی میدان را در خاطره شهروندان شکل می دهد. برخی ویژگیهای عناصر و اجزای میدان به شرح زیر قابل ذکر هستند:

جدول ۴: عناصر تشکیل دهنده میدان. (منبع: نگارنده)

عناصر میدان	تعاریف
جداره میدان	جداره میدان در وهله اول خط یا سطح قائمی است که محدوده فضای میدان را به طور ذهنی یا عینی تعریف کرده و آن را از فضاهای اطراف و کل شهر متمایز و تعریف می کند.
میانه میدان	مرکز میدان مفهومی است که در فرهنگ ایرانی اهمیت ویژه ای دارد. مرکز میادین ایرانی عمدتاً تهی بوده و یا به عناصری مقدس چون آب اختصاص می یافت، یا با انعطاف پذیری کامل، یا برپایی عملکردهای اصلی میدان تعریف می شود.
عملکرد	میدان های ایرانی به تناسب فعالیت هایی که در کناره خویش داشته اند، اعم از آن که عملکردشان شهری یا محله ای بوده، غالباً مورد مراجعه عموم مردم بوده و به عنوان عملکردهای شهری ایفای نقش می نموده اند.

محدوده مطالعاتی

به منظور بررسی و مقایسه موضوعی فضا، محدوده مطالعاتی در این پژوهش، فضای شهری میدان نقش جهان و میدان عتیق و حوزه های پیرامونی آن است.

پیشینه میدان نقش جهان

پیش از آن که پایتخت ایران از قزوین منتقل شده و اصفهان به پایتختی ایران صفوی برسد، در محل این میدان باغی گسترده وجود داشته است، بنام «نقش جهان». این باغ نام خود را از شهری در آذربایجان گرفته که اینک به نام نخجوان خوانده می شود. این باغ همچنین محل استقرار ابنیه دولتی و قصر حاکمان تیموری و آق قویونلوها بود. در آن زمان بخش میدانی باغ، «درب کوشک» نام

داشت. این بخش در ضلع غربی میدان نقش جهان امروزی و در محل احداث کاخ عالی قاپو قرار داشته است. در دوران سلجوقیان نیز، حداقل بخشی از باغ نقش جهان به نام «کوشک» معروف بوده است. پیش از سلطنت شاه عباس اول و پیش از ساخته شدن میدان به شکل فعلی، این میدان محل اعدام و برگزاری برخی از مراسم های رسمی همچون جشن نوروز بوده است. (هنرفر، ۲۶/۲۵، ۱۳۶۳). بطور مثال اسکندربیک ترکمان در تاریخ عالم آرای عباسی در ذکر احوال شاه اسماعیل اول می نویسد که شاه عباس پس از دو ماه محاصره شهر یزد به محمد کره (یکی از دولتمردان آن زمان که حکومت ابرقو را بر عهده داشت) دست یافته، او را در قفس آهنین محبوس گردانیده و به فرمان او در میدان نقش جهان اصفهان به قتل رسانیده و جسد او را سوزاندند. از ابتدای سلطنت شاه عباس نیز سطح میدان در اندازه بسیار بزرگتر از میدان کوشک سابق تسطیح شده و بارها مراسم چراغانی و آتشبازی و اعیاد ملی در آن برپا شد. بطوری که نویسنده کتاب تاریخ عالم آرای عباسی در این کتاب ضمن بیان وقایع دوران سلطنت شاه عباس اول، در چندجا از نقش جهان نام می برد، از آن جمله در برگزاری جشن نوروز سال هفدهم و برگزاری جشن نوروز سال بیست و سوم. (هنرفر، ۲۲، ۱۳۷۲). میدان نقش جهان در زمان شاه عباس اول صفوی توسعه یافته و فرم و شکل امروزی خود را بدست آورده است. برخی از مهم ترین ابنیه پیرامونی این میدان نیز در همین دوره ساخته شده است. این میدان در زمان ساخت و در تقابل با میدان کهنه که مسجد جامع در آن قرار داشت، میدان نو نامیده می شد. (شیخی، ۱۸، ۱۳۷۹).

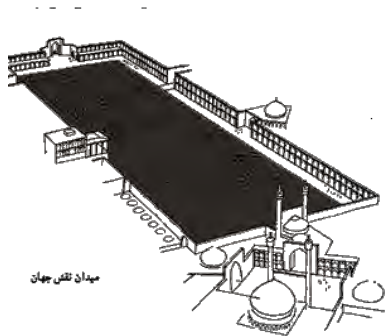
برای تعیین قطعی زمان بنای میدان نقش جهان، دو سند تصحیح و مدون به شرح زیر در دست داریم:

- ۱- ولی قلی شاملو، صاحب کتاب «قصص الخاقانی»، که در دوران شاه عباس دوم می زیسته است، تاریخ بنای میدان شاه و چهار بازار اصفهان را در سال ۱۰۱۱ هجری نوشته است. (زهتابیان، ۴، ۱۳۸۵)، (هنرفر، ۱۵، ۱۳۶۳).
- ۲- سید عبدالحسین خاتون آبادی، مولف تاریخ «وقایع السنین و الاعوام»، که با جانشینان شاه عباس کبیر معاصر بوده است، بنای میدان نقش جهان را در سال ۱۰۱۱ هجری ضبط کرده است. (هنرفر، ۱۵، ۱۳۶۳). استاد محمد رضا اصفهانی که نام او بر کتیبه سر در مسجد جامع عباسی حک شده است و استاد علی اکبر اصفهانی که نام او بر سر محراب مسجد شیخ لطف الله نوشته شده، دو معماری هستند که میدان را طرح ریزی نموده و آن را به شکل فعلی بنا نهاده اند. (هنرفر، ۱۳، ۱۳۶۳). احتمال دارد که بنای این میدان از روی نقشه میدان حسن پادشاه در تبریز برداشت شده باشد. در واقع میدان نقش جهان در دوران صفویه در ارتباط با میدان قدیم شهر ایجاد شد. ارتباط دادن میدان نقش جهان و بازار قیصریه آن به بازار واقع در اطراف میدان کهنه به خاطر چندین مسئله بوده است: یکی به دلیل جلوگیری از نابودی بازار قدیم، چرا که ممکن بود بازار قدیم شهر در اثر ایجاد بازار جدید از رونق بیفتد. مسئله دیگر استفاده از اعتبار، رونق و نفوذ منطقه ای شدید بازار قدیم به نفع بازار جدید شهر بوده است. مسئله بعدی ایجاد ارتباط ممتد و پیاده رو و همچنین پیوستگی بین دو قسمت تجاری قدیم و جدید به وسیله خیابان طویل و سرپوشیده ای به نام بازار بود تا مردمان ضمن طی طریق این مسیر طولانی با توجه به تنوع موجود در بازار احساس خستگی کمتری بکنند. بدین ترتیب طراحان و برنامه ریزان شاه عباس، برای اتصال بخش جدید شهر به بخش قدیم آن، بازار را که عمده ترین محور فعالیت های شهر بود، انتخاب کرده و آن را تا میدان نقش جهان که نقطه اتکا و مرکز ثقل شهر جدید بود ادامه دادند و با این عمل نه تنها وضع مرکز قدیم شهر را بهبود بخشیدند بلکه بلافاصله به مرکز جدید شهر روح و فعالیت مرکز کهن را تزریق کردند. (مشهدیزاده، ۸۸، ۱۳۸۹).

وضع موجود میدان نقش جهان

میدان نقش جهان، میدانی مستطیل شکل و بسیار وسیع در قلب شهر اصفهان است که طول آن از شمال به جنوب کشیده شده است. طول این میدان ۵۰۷ متر و عرض آن ۱۵۸ متر می باشد. میدان نقش جهان دارای چهار بنای منحصر بفرد به نام های مسجد جامع عباسی، عالی قاپو، مسجد شیخ لطف الله و سر در قیصریه در مرکز چهار ضلع این میدان را غرفه های دو اشکوبه احاطه کرده اند (دویست حجره دو طبقه در میدان وجود دارد). (شاردن، ۱۸، ۱۳۶۲) جهت قرارگیری طول میدان نسبت به محور شمال- جنوب، زاویه ۲۵/۱۱ درجه و با جهت قبله زاویه ای دقیقاً ۱۳۵ درجه (۹۰+۴۵) می سازد. (اوژنیو، ۱۳، ۱۳۶۲) از طرف دیگر تعدادی از قصور سلطنتی همچون کاخ چهل ستون و کاخ هشت بهشت به همراه کاخ عالی قاپو، مجموعه ای وسیع در غرب میدان را شکل می دهند و مجاورت میدان با خیابان چهارباغ، امکان ارتباط میدان با زاینده رود و ساحل زیبای آن را فراهم می کند که نهایتاً به پل

های زیبای خواجه و سی و سه پل و از آن جا به باغات جنوب شهر پیوند می خورد (شاردن، ۱۸، ۱۳۶۲). میدان نقش جهان از جمله میداین بسته ای می باشد که گرداگردش را بناهایی متفاوت محصور کرده است. زمان ساخت این میدان حوالی اواخر قرن شانزدهم میلادی (۱۰۱۱ هجری) است.

عکس ۲: تصویر سه بعدی از میدان نقش جهان

عکس ۱: پلان میدان نقش جهان در اصفهان

عناصر میدان نقش جهان

میدان نقش جهان از چهار عنصر اصلی مسجد جامع عباسی، مسجد شیخ لطف الله، کاخ عالی قاپو و سردر قیصریه و غرفه هایی که بدنه میدان را می سازند، تشکیل شده است. ابتدا این مجموعه در یک طبقه ساخته می شود، و طبقه دوم که به صورت طاق نماهایی می باشند، بیشتر جنبه فرمال داشته و برای ایجاد تناسب مناسب میدان ایجاد شده است. این میدان جلوه دیگری از الگوی کهن حیاط مرکزی در مقیاس شهری می باشد. این مجموعه به عنوان بزرگترین میدان شهری خاورمیانه را به خود اختصاص داده است.

جدول ۵: بناهای اطراف میدان نقش جهان همراه با تعاریف و تصاویر

تصاویر بناها	توضیحات بناها	بناهای اطراف میدان
	ورودی در جهت میدان نقش جهان و ورود به حیاط مسجد، در جهت قبله وجود دارد.	مسجد جامع عباسی (مسجد امام)
	در زمان شاه عباس بنا شد. این مسجد فاقد حیاط مرکزی می باشد. ساختار قرارگیری گنبد بر روی یک اتاق با پلان مربع که میراث معماری ساسانی است. مرحوم پیرنیا معتقد است که ساختار مسجد شیخ لطف الله برگرفته و تکامل یافته گنبد سلطانیه است.	مسجد شیخ لطف الله
	این بنا که نمادی از ارتباط دستگاہ حاکم بر مردم می باشد، مقتدرانه در ضلع غربی میدان قرار گرفته است. ابعاد متناسب فضاهای داخلی، آن را به مانند یک خانه، به محلی دنج تبدیل کرده و اندازه های خارجی بر تناسبات عظمت گرای آن تاکید می نمایند. ساختمان از شش طبقه تشکیل شده و در پنج مرحله ساخته شده است.	کاخ عالی قاپو

تصاویر بناها	توضیحات بناها	بناهای اطراف میدان
	همان گونه که ذکر شد، اتصال شهر قدیم و شهر جدید از طریق بازار امکان پذیر شد. حلقه اتصال و نقطه عطف آن، سر در قیصریه است که دقیقاً در مقابل سر در ورودی مسجد جامع عباسی در ضلع شمالی میدان نقش جهان قرار گرفته است. واژه قیصریه از سزارایوم، که نام بازارهای روم باستان بوده، اخذ شده است.	بازار قیصریه

منبع: حضرتی فرد، افسانه و دیگران، (۱۳۹۱)، بازشناسی میدان به عنوان فضای عمومی شهری ارتقا دهنده تعاملات اجتماعی

پیشینه میدان عتیق

مجموعه میدان کهنه و مسجد جامع عتیق، یکی از مهم ترین و اولین عناصر شهری محور تاریخی اصفهان است که در محل تلاقی خیابان های هاتف - مجلسی و عبدالرزاق - ولیعصر واقع شده است. بافت محدود مور دنظر دارای بافتی ارزشمند است که به منظور برگرداندن و حفظ ارزش های تاریخی ابنیه و گذرهای موجود در این محدوده، موضوع احیاء و بازسازی آن مطرح شد. با توجه به مستندات تاریخی موجود، میدان کهنه یا میدان عتیق اصفهان با محلات مسکونی مجاور آن جزء قدیمی ترین مراکز سکونتگاهی شهر اصفهان به شمار می آیند. قدیمی ترین مراکز مسکونی اصفهان در درجه اول یهودیه و بعد از آن سکونتگاههای اطراف آن بوده اند. شواهد تاریخی نشان می دهند که هسته های مذکور به خاطر مسائل قومی و مذهبی نمی توانستند به راحتی به یکدیگر بپیوندند، ولی مابین آن ها مبادلات اقتصادی و فرهنگی برقرار بوده است. این میدان که احتمالاً در دوره سلجوقی پدید آمده بود از رونق بیشتری برخوردار شد، به طوری که دروازه های شهر به میدان ختم می شد و کاخ های سلطنتی ملک شاه سلجوقی نیز در کنار آن قرار داشت. میدان کهنه اصفهان قرن ها قلب تپنده شهر محسوب می شد. با روی کار آمدن سلسله صفویه و احساس نیاز در ساخت میدانی جدید با کارکردهایی جدید و با شکوه (میدان نقش جهان)، رفته رفته از اهمیت میدان قدیم کاسته شد.

جدول ۶: وضعیت میدان عتیق اصفهان در ادوار مختلف منبع: نگارنده

نقشه تغییر و تحول میدان	وضعیت میدان در ادوار مختلف
 وضعیت میدان در دوره سلجوقیان	 وضعیت میدان در دوره دیلمیان
 وضعیت میدان در دوره قاجاریه	 وضعیت میدان در دوره صفویه
 وضعیت میدان در وضع موجود	 وضعیت میدان در دوره رضاخان

مشخصات وضع موجود محدوده طرح میدان عتیق

با وجود آن که مجموعه میدان کهنه و مسجد جامع در دوره های بعد از صفویه عملکرد شهری خود را که نشات گرفته از رشد ارگانیک و پیوند تنگاتنگ آن با ساختار شهری بوده، همچنان حفظ می نماید اما به خاطر همین ساختار فضایی، میدان مورد تعرض عملکردهای مختلف قرار گرفته و از لحاظ کالبدی فرسوده و عملاً به لحاظ فضای شهری به تدریج تحلیل می رود. می توان گفت دستفروش های داخل میدان به تدریج به عناصر ثابت تبدیل شده اند تا آن جا که در حال حاضر چیزی از فضای میدان عهد سلجوقی باقی نمانده و تشخیص حد و حدود کالبد اولیه میدان مشکل شده است.

مجموعه میدان کهنه و حوزه آن از درون، دارای بافتی است فشرده و درهم تنیده، با گذرهایی کم عرض و نفوذناپذیر که ضمن دارا بودن مجموعه عناصر ارزشمند تاریخی و معماری با مشکلاتی از قبیل کمبود شدید خدمات رفاهی و عمومی، فرسودگی بافت، تعدد فعالیت های خرد با چهره ای نابهنجار، عدم وجود کاربری های متناسب با شان و سابقه تاریخی آن، همجواری فعالیت های ناهمسان و آسیب های اجتماعی، مواجه می باشد. در مقابل، فعالیت های تجاری خرده فروشی و عمده فروشی در بدنه محورهای احداث شده بسیار قوی عمل کرده و موجب تنزل عمل عملکردی در داخل بافت درونی مجموعه شده است. روند سریع و رو به رشد شهرنشینی در اصفهان و دگرگونی های عمیق در زیر ساخت های اقتصادی شهر در هفتاد سال اخیر منجر به مداخلاتی در ساختار شهر و به دنبال آن ساختار منطقه تاریخی و عناصر تشکیل دهنده آن شده است. میزان مشکلات و تحولات کالبدی حاصل از مداخلات به عمل آمده در سال های اخیر در بخش های مختلف محدوده متفاوت بوده است.

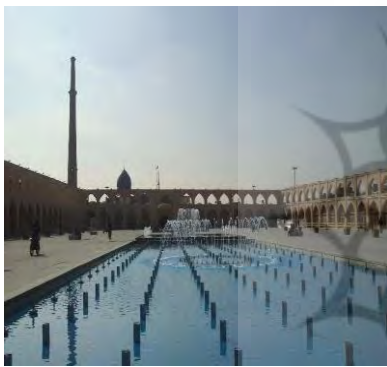
اصلی ترین مداخله انجام شده بر پیکره مجموعه، احداث خیابان شمالی-جنوبی هانف از کناره غربی مسجد جامع و همچنین احداث محور شرقی-غربی عبدالرزاق-ولیعصر و قطع راسته بازار قدیم می باشد. معابر مذکور موجب از هم گسیختگی بافت مجموعه شده و بدین صورت فعالیت های جدید در حاشیه برش های ایجاد شده استقرار یافته و این امر موجبات رکود و حذف فعالیت های سنتی و انتقال برخی فعالیت های درون آن به بدنه محورهای مذکور شده و به تدریج آن محورها را به عنوان محورهای شهری (خدماتی و ارتباطی) تثبیت نموده است. با وجود این محور بازار در عین گسستگی توسط محور عبدالرزاق^۵ و ولیعصر نقش عمده ای در انسجام و یکپارچگی مجموعه میدان داشته و عناصر واجد ارزش را به یکدیگر متصل می سازد. بدین ترتیب تداخل نقش فعالیتی (خدماتی) و ارتباطی، مسائل و مشکلات متعددی را در حال حاضر برای محدوده ایجاد نموده است. از لحاظ اجتماعی نیز بخش زیادی از ساکنان این محدوده از اقشار کم درآمد و غیر بومی هستند.

باتوجه به مسائل و مشکلات وضع موجود و نیز ارزش و اهمیت بافت تاریخی مجموعه، هرگونه اقدام در بهسازی و نوسازی محدوده مذکور با توجه به ساختار اصلی کالبدی و اجتماعی و توانمندی های اقتصادی می تواند در جهت وحدت بخشی و ایجاد پیوستگی عملکرد و انسجام کالبدی اتفاق افتد. این امر سبب می گردد تا رفته رفته محدوده قدیم شهر با رونق اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مواجه گردد. طرح پیشنهادی ارائه شده برای مجموعه میدان عتیق و مسجد جامع اصفهان با توجه به قدمت این بخش، وضعیت موجود و رسیدگی به مسائل و مشکلاتی که در حال حاضر با آن روبرو است تنظیم شده و در راستای تجدید حیات و ترمیم کالبدی فضایی آن می باشد و کوشش شده است که راه حل هایی ارائه شود تا ضمن احیاء بافت تاریخی مذکور، این بخش به عنوان یک فضای شهری مدرن و به روز بتواند نقطه عطفی در فضاهای شهری اصفهان در حال و آینده به شمار آید. برپای چنین نگرشی، ساختار کالبدی-فضایی مجموعه، تحت تاثیر عوامل بنیادین مانند ملاحظات تاریخی و تاثیرات ساختاری سیستم دسترسی و شریان های اصلی در بافت محدوده، شکل گرفته است. تظاهرات کالبدی بناهای با ارزش به همراه حضور نمادین میدان دوره سلجوقی و چیدمان عناصر پیشنهادی جدید، کلیت فضایی مجموعه را می سازد.

ایده طراحی مجموعه میدان کهنه بر اساس احیاء و بازسازی میدان قدیم و کلیه راه های ارتباطی و مسیرهای تاریخی اطراف آن در نظر گرفته شده است، تا هرج و مرج و آشفتگی ای که در طول تاریخ و بر اثر عوامل مختلف در این منطقه به وجود آمده است به نظم درآید و برگی از پیشینه تاریخی شهر اصفهان زنده شود. در جهت نیل به این امر، شبکه معابری که بعداً جهت کاهش ترافیک شهری ساخته شد باید حذف گردد. ولی به دلیل آن که وجود این شبکه معابر الزامی است، در پی تهیه راه حل های مختلف نهایتاً به طراحی زیرگذرهایی در امتداد همان خیابان های موجود منجر شد تا در سطح، میدانی کاملاً پیاده و به دور از هرگونه

آلودگی های ناشی از عبور وسایل نقلیه سواری به وجود آید. تفکیک کلی مجموعه، بر دو بخش خواهد بود: بخشی که بر اساس اصول و مقررات حفاظتی، مرمت و ساماندهی خواهد شد که شامل اضلاع غربی و جنوبی میدان می باشد و بخش دیگر اضلاع شمالی و شرقی مجموعه است که در راستای ارزشهای تاریخی بافت بازسازی و نوسازی خواهد شد. محور بازار و گذرهای اصلی که به نوعی شکل دهنده و سازمان دهنده میدان هستند، پیوند این مجموعه را با بافت مسکونی پیرامون آن برقرار می کند و سعی شده این رابطه متقابل، از طریق ترمیم عملکردی و کاربردی گذرهای اصلی به خصوص بازار بزرگ و امتداد آن در حاشیه میدان و پیش بینی عناصر کالبدی ° عملکردی جدید در جوار آن تقویت شود. میدان اصلی، واحدهای تجاری، فضای باز میدان و رواق های اطراف را شامل می شود. با توجه به فرم میدان که فضای باز آن را چهار ضلع به ابعاد مختلف (ضلع غربی ۵۷، ضلع جنوبی ۶۷، ضلع شرقی ۲۳۹، ضلع شمالی ۱۱۷) با ارزش تاریخی متفاوت تشکیل داده است.

این میدان در حال حاضر به علت وجود فعالیت های تجاری زیاد (خرده فروشی و عمده فروشی) و در نتیجه عبور و مرور وسایل نقلیه سواری، فراتر از ظرفیت میدان و خیابان های منتهی به آن، یک گره ترافیکی در محدوده طرح به حساب می آید. در طرح پیشنهادی در این گره فضای باز (void) در نظر گرفته شده است تا ضمن نفوذ نور و هوا به فضای زیرگذر، منظر آسمان نیز از پایین دیده شود. شرق گذر هارونیه از دیگر بخش های پروژه محسوب می شود. در این محوطه، بناهای تاریخی ارزشمندی قرار دارد که حفظ و نگهداری از آن ها می بایست در طرح پیشنهادی مورد توجه قرار گیرد. کاربری هایی نظیر هتل، فضاهای اداری، فضاهای تفریحی و احیای عناصر تاریخی از مواردی است که در طرح هایی که برای این محدوده تهیه خواهد شد، پیش بینی می شود.

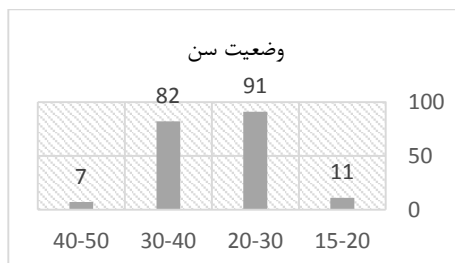
عکس ۴: تصویر سه بعدی میدان عتیق اصفهان

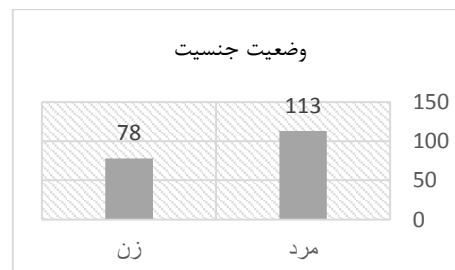
عکس ۳: پلان مجموعه میدان عتیق اصفهان

یافته های پژوهش

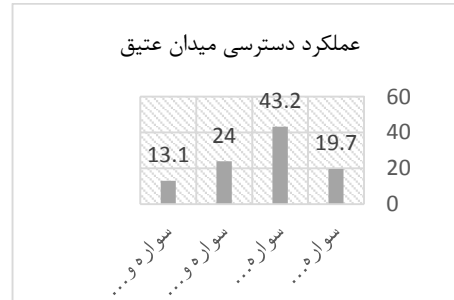
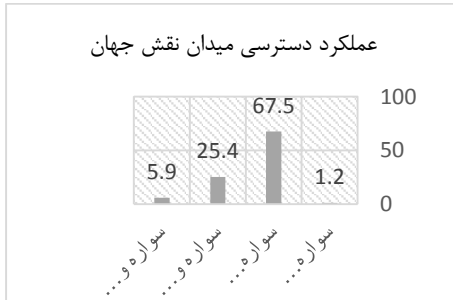
پرسشنامه پژوهش بر اساس معیارهای مطلوبیت pps که شامل چهار عامل، دسترسی، آسایش و تصویر ذهنی، اجتماع پذیری و کاربری است، مطرح گردیده است. محدوده مورد مطالعه جمعیتی معادل ۱۱۱۹۶۴ نفر دارد، که به کمک فرمول کوکران ۱۹۱ نفر به عنوان جامعه نمونه، شامل ۱۱۳ مرد و ۷۸ زن انتخاب گردیدند. اطلاعات گردآوری شده از طریق نرم افزار spss تحلیل شده اند.

بر اساس نمودار از تعداد ۱۹۱ پاسخگو، تعداد ۱۱ نفر سنی بین ۱۵-۲۰ سال، تعداد ۹۱ نفر سنی بین ۲۰-۳۰ سال، ۸۲ نفر سنی بین ۳۰-۴۰ سال و در نهایت ۷ نفر سنی بین ۴۰-۵۰ سال داشته اند.

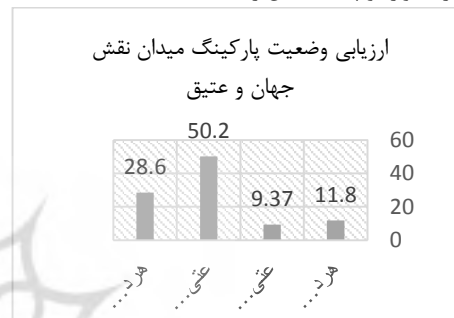
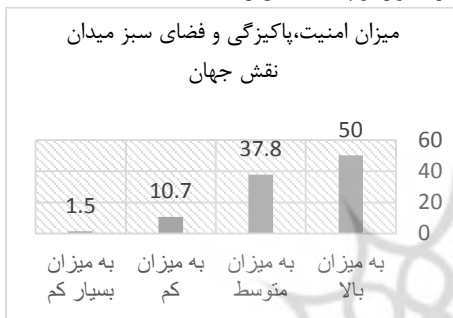

بر اساس نمودار از تعداد ۱۹۱ پاسخگو، تعداد ۱۱۳ نفر را مردان و تعداد ۷۸ نفر را زنان تشکیل داده است.

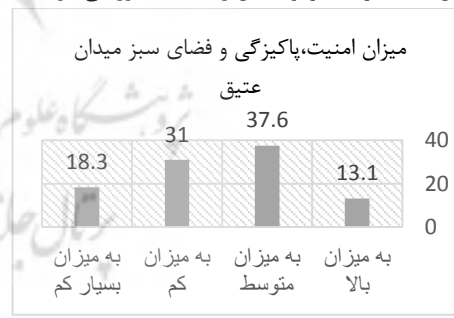
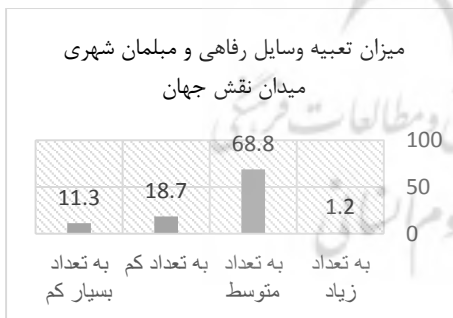
یافته های پژوهش نشان می دهد میزان ۱۹/۷ درصد میدان عتیق را با عملکرد دسترسی سواره مناسب، پیاده نامناسب. میزان ۴۳/۲ درصد سواره نا مناسب و پیاده مناسب، میزان ۲۴ درصد هردو عملکرد سواره و پیاده را مناسب و میزان ۱۳/۱ درصد هردو عملکرد سواره و پیاده میدان را نامناسب دانسته اند.

یافته های پژوهش نشان می دهد ۱/۲ درصد میدان نقش جهان را با عملکرد دسترسی سواره مناسب، پیاده نامناسب. میزان ۶۷/۵ درصد سواره نا مناسب و پیاده مناسب، میزان ۲۵/۴ درصد هردو عملکرد سواره و پیاده را مناسب و میزان ۵/۹ درصد هردو عملکرد سواره و پیاده میدان را نامناسب دانسته اند.

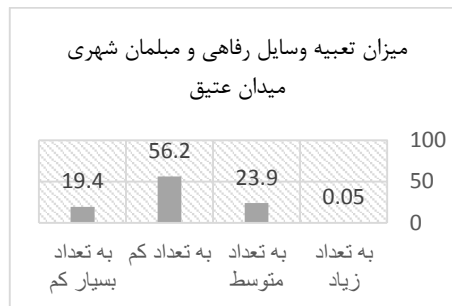
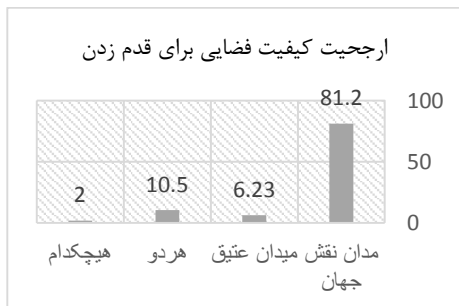
در ادامه بررسی یافته های پژوهش ، ۵۰ درصد میزان امنیت و پاکیزگی میدان نقش جهان را به میزان بالا، ۳۷/۸ به میزان متوسط، ۱۰/۷ درصد به میزان کم و ۱/۵ درصد به میزان بسیار کم ارزیابی کرده اند

با بررسی یافته های پژوهش، در مورد ارزیابی وضعیت پارکینگ های میدان نقش جهان و عتیق پی برده می شود که میزان ۱۱/۸ درصد از پاسخگویان هردو میدان را مناسب، میزان ۹/۳۷ درصد میدان عتیق را نامناسب و میدان نقش جهان را مناسب ، میزان ۵۰/۲ درصد میدان عتیق را مناسب و نقش جهان را نامناسب و میزان ۲۸/۶ درصد هردو میدان را نامناسب ارزیابی کرده اند.

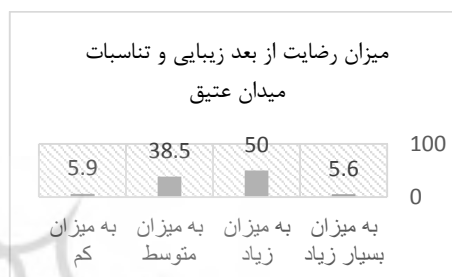
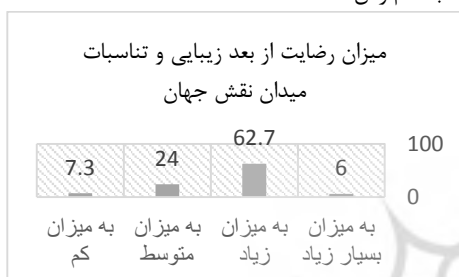
یافته های پژوهش نشان می دهد میزان ۱/۲ درصد میزان تعبیه وسایل رفاهی و مبلمان را در میدان نقش جهان به تعداد زیاد، میزان ۶۸/۸ درصد به تعداد متوسط، میزان ۱۸/۷ درصد به تعداد کم و میزان ۱۱/۳ درصد به میزان بسیار کم ارزیابی کرده اند.

در ادامه بررسی یافته های پژوهش ، ، ۱۳/۱ درصد میزان امنیت و پاکیزگی میدان عتیق را به میزان بالا، ۳۷/۶ به میزان متوسط ، ۳۱ درصد به میزان کم و ۱۸/۳ درصد به میزان بسیار کم ارزیابی کرده اند.

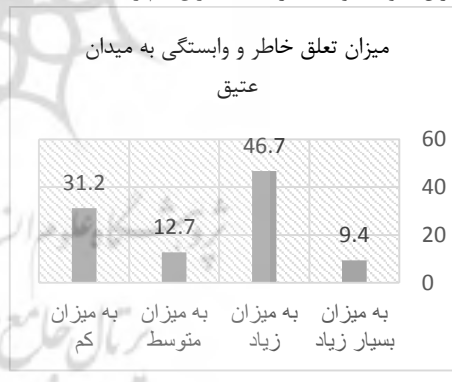
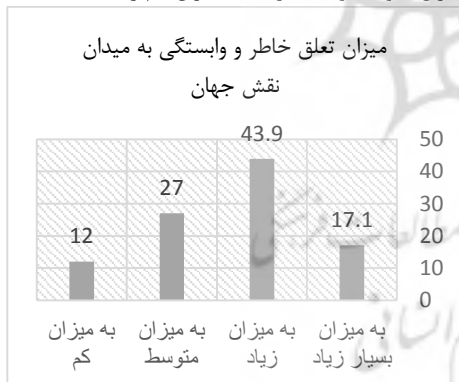
با بررسی یافته های پژوهش در مورد ارجح بودن فضا برای قدم زدن پی برده می شود که میزان ۸۱/۲ درصد از پاسخگویان میدان نقش جهان، میزان ۶/۲۳ درصد میدان عتیق، میزان ۱۰/۵ درصد هر دو میدان و میزان ۲ درصد از آن ها هیچ کدام را مناسب قدم زدن ندانسته اند.

یافته های پژوهش نشان می دهد میزان ۰/۵ درصد میزان تعبیه وسایل رفاهی و میلان را در میدان عتیق به تعداد زیاد، میزان ۲۳/۹ درصد به تعداد متوسط، میزان ۵۶/۲ درصد به تعداد کم و میزان ۱۹/۴ درصد به میزان بسیار کم ارزیابی کرده اند.

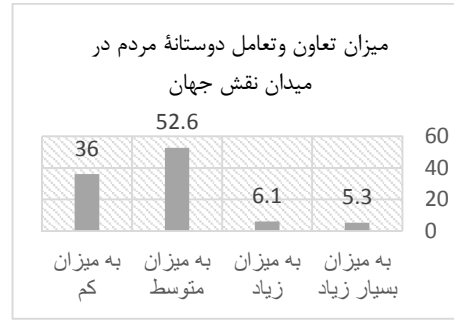
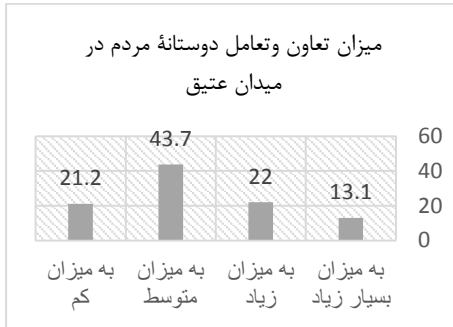
در ادامه بررسی یافته های پژوهش در مورد میزان رضایت از زیبایی و تناسب میدان نقش جهان نتیجه گرفته می شود که ۶ درصد به میزان بسیار زیاد، ۶۲/۷ درصد به میزان زیاد، ۲۴ درصد به میزان متوسط و ۷/۳ درصد به میزان کم رضایت داشته اند.

در ادامه بررسی یافته های پژوهش در مورد میزان رضایت از زیبایی و تناسب میدان عتیق نتیجه گرفته می شود که ۵/۶ درصد به میزان بسیار زیاد، ۵۰ درصد به میزان زیاد، ۳۸/۵ درصد به میزان متوسط و ۵/۹ درصد به میزان کم رضایت داشته اند.

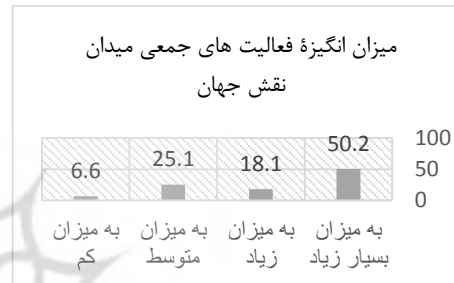
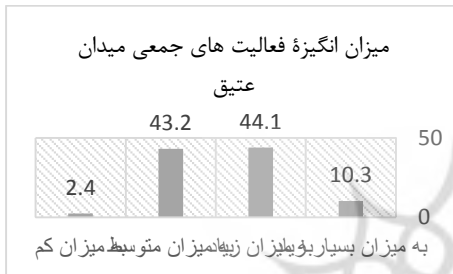
یافته های پژوهش نشان می دهد ۱۷/۱ درصد از پاسخگویان به میزان بسیار زیاد، ۴۳/۹ درصد به میزان زیاد، ۲۷ درصد به میزان متوسط و ۱۲ درصد به میزان کم به میدان نقش جهان وابستگی و تعلق خاطر دارند.

میزان متوسط و ۳۱/۲ درصد به میزان کم به میدان عتیق وابستگی و تعلق خاطر دارند.

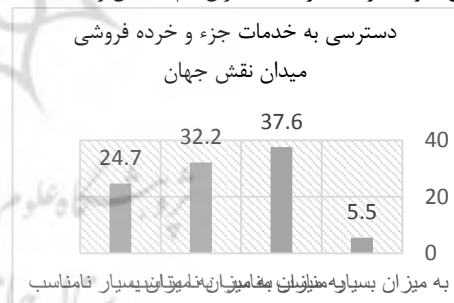
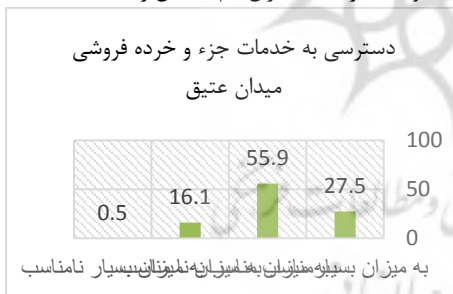
یافته های پژوهش نشان می دهد میزان ۱۳/۱ درصد از پاسخگویان به میزان بسیار زیاد، میزان ۲۲ درصد به میزان زیاد، میزان ۴۳/۷ درصد به میزان متوسط و میزان ۲۱/۲ درصد به میزان کم میدان عتیق را دارای تعاون و تعامل مردمی ارزیابی کرده اند.

یافته های پژوهش نشان می دهد میزان ۵/۳ درصد از پاسخگویان به میزان بسیار زیاد، میزان ۶/۱ درصد به میزان زیاد، میزان ۵۲/۶ درصد به میزان متوسط و میزان ۳۶ درصد به میزان کم میدان نقش جهان را دارای تعاون و تعامل مردمی ارزیابی کرده اند.

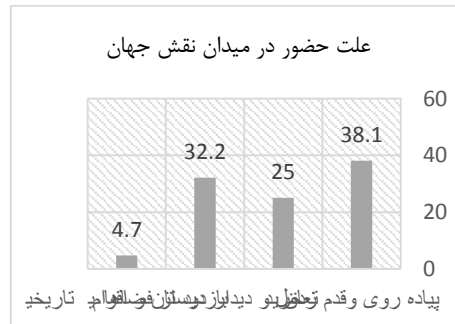
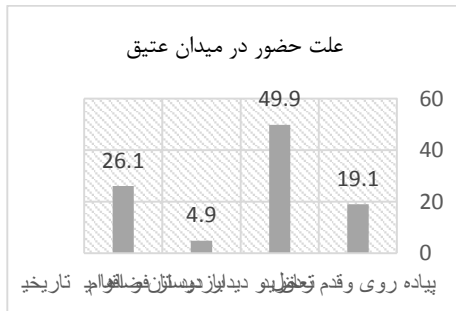
یافته های پژوهش نشان می دهد پاسخگویان، میزان انگیزه فعالیت های دسته جمعی را در میدان عتیق، ۱۰/۳ درصد به میزان بسیار زیاد، ۴۴/۱ درصد به میزان زیاد، ۴۳/۲ درصد به میزان متوسط و ۲/۴ درصد به میزان کم تخمین زده اند.

یافته های پژوهش نشان می دهد پاسخگویان، میزان انگیزه فعالیت های دسته جمعی را در میدان نقش جهان، ۵۰/۲ درصد به میزان بسیار زیاد، ۱۸/۱ درصد به میزان زیاد، ۲۵/۱ درصد به میزان متوسط و ۶/۶ درصد به میزان کم تخمین زده اند.

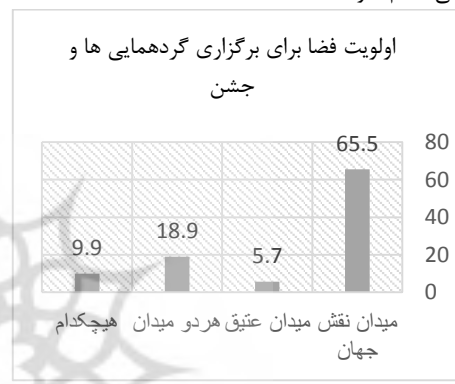
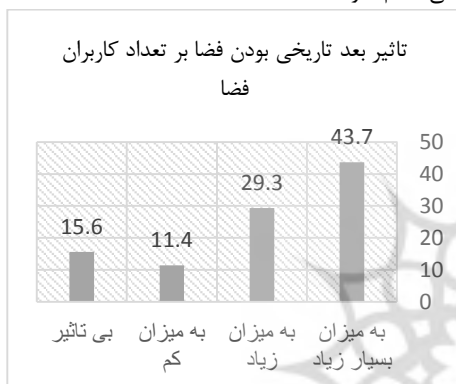
بر اساس یافته های پژوهش، ساکنان میدان عتیق، دسترسی و تامین خدمات جزء و خرده فروشی را ۲۷/۵ درصد به میزان بسیار مناسب، ۵۵/۹ درصد به میزان مناسب، ۱۶/۱ درصد به میزان نامناسب و ۵ درصد به میزان بسیار نامناسب ارزیابی کرده اند.

بر اساس یافته های پژوهش، ساکنان میدان نقش جهان دسترسی و تامین خدمات جزء و خرده فروشی را ۵/۵ درصد به میزان بسیار مناسب، ۳۷/۶ درصد به میزان مناسب، ۳۲/۲ درصد به میزان نامناسب و ۲۴/۷ درصد به میزان بسیار نامناسب ارزیابی کرده اند.

یافته های تحقیق نشان می دهد میزان ۱۹/۱ درصد از پاسخگویان، علت حضور خود را در میدان عتیق برای پیاده روی و قدم زدن، میزان ۴۹/۹ درصد برای خرید، میزان ۴/۹ درصد برای تعامل با اقوام و دوستان و ۲۶/۱ درصد برای بازدید فضاهای تاریخی اعلام نموده اند.

یافته های تحقیق نشان می دهد میزان ۳۸/۱ درصد از پاسخگویان، علت حضور خود را در میدان نقش جهان برای پیاده روی و قدم زدن، میزان ۳۲/۲ درصد برای خرید، میزان ۳۲/۲ درصد برای تعامل با اقوام و دوستان و ۴/۷ درصد برای بازدید فضاهای تاریخی اعلام نموده اند.

در پایان یافته های پژوهش نتیجه گرفته می شود که میزان ۴۳/۷ درصد از پاسخگویان، تاثیر ابعاد تاریخی فضا بر تعداد کاربران فضا به میزان بسیار زیاد، ۲۹/۳ درصد به میزان زیاد، ۱۱/۴ درصد به میزان کم و ۱۵/۶ درصد بی تاثیر ارزیابی نموده اند.

در ادامه یافته های پژوهش نتیجه گرفته می شود که میزان ۶۵/۵ درصد از پاسخگویان میدان نقش جهان را برای گردهمایی ها دارای اولویت می دانند، میزان ۵/۷ درصد میدان عتیق را دارای اولویت می دانند، میزان ۱۸/۹ درصد هردو میدان را مناسب و میزان ۹/۹ درصد هیچکدام از میداین را مناسب ندانسته اند.

بحث و نتیجه گیری

امروزه ارتقا کیفیت محیط در عرصه ها و فضاهای عمومی شهری منظور بالابردن قابلیت حضور پذیری این عرصه ها، در دستور کار طراحان شهری قرار دارد. در فرآیند ارتقا کیفیت محیط علاوه بر ویژگی های فیزیکی، کالبدی و زیباشناختی، ویژگی های روان شناسی اجتماعی، عملکردی و زیست محیطی نیز باید مورد توجه قرار گیرد. در فرآیند ارتقا کیفیت محیط، افزایش قابلیت حضور پذیری، از طریق غنی تر کردن تجربه حضور شهروندان در عرصه های عمومی شهری صورت می پذیرد. حضور پذیری بهینه عرصه های عمومی، از طریق زمینه سازی برای ایجاد خاطره ای فردی و جمعی لذتبخش، شکل گیری تصویر ذهنی واضح، خوانا و مطلوب از حضور در عرصه ی عمومی را در ذهن ناظرین فضا موجب می شود.

مجموعه میدان نقش جهان با دارا بدون چهار بنای منحصربفرد و در مجاورت و دسترسی با خیابان چهارباغ، مسیر رودخانه زاینده رود، پل های زیبای شهر و بازارهای سرپوشیده، ترکیبی کامل از فضاهای تاریخی، اجتماعی و اقتصادی است و مجموعه میدان عتیق در دل کهن ترین بافت شهر و در مجاورت مسجد جامع و بناهای تاریخی متعدد، به منظور احیاء ارزش های فراموش شده بافت، حل مشکلات فرسودگی کالبدی و عملکردی و کاربری های نامتناسب با شان تاریخی آن، واقع شده و استقرار یافته است. در

حقیقت هر دو مجموعه دارای ویژگی مشترک وجود داشتن در بافت تاریخی هستند که خود نقطه قوتی به شمار می رود، اما تفاوت‌های ساختاری کالبدی و کاربری‌های آن‌ها باعث شده تا درجات کیفی مختلفی رو در این دو فضای شهری مشاهده نماییم.

با بررسی از یافته‌های پژوهش از معیار دسترسی نتیجه گرفته می شود میدان عتیق و نقش جهان هردو از نظر دسترسی پیاده مناسب و معقول هستند، میدان عتیق دارای تامین پارکینگ مناسب تری نسبت به میدان نقش جهان است. میزان هشتاد درصد از پاسخگویان میدان نقش جهان را برای پیاده روی انتخاب کرده اند و تنها شش درصد از آن‌ها مایل به پیاده روی در میدان عتیق بوده اند، که بسیار ناچیز و اندک است. همچنین با بررسی معیار آسایش و تصویر ذهنی در می یابیم مردم میزان امنیت، پاکیزگی و فضای سبز میدان نقش جهان را بیشتر از میدان عتیق ارزیابی کرده اند. تعبیه وسایل رفاهی و مبلمان شهری در میدان نقش جهان به میزان متوسط و در میدان عتیق بسیار کم است. هم چنین رضایت بیشتری از تناسبات ظاهری و ابعاد زیبایی شناسی میدان نقش جهان نسبت به میدان عتیق وجود دارد و ساکنان هردو میدان تقریباً به میزان مساوی تعلق خاطر و وابستگی دارند.

در بررسی معیار اجتماع پذیری نتیجه می گیریم میزان تعامل دوستانه و انگیزه برای فعالیت های جمعی در هر دو میدان به میزان متوسط و معقولی وجود دارد، و از تحلیل معیار کاربری و فعالیت ها، در می یابیم که دسترسی و تامین خدمات خرده فروشی برای ساکنان میدان عتیق وضعیت بهتری نسبت به میدان نقش جهان دارد. بیشترین علت حضور مردم در میدان نقش جهان برای پیاده روی و تعامل با دوستان و اقوام است و بیشترین علت حضور مردم در میدان عتیق برای خرید و سپس بازدید از بافت تاریخی است که کارکردی متفاوت از میدان نقش جهان است. هردو فضا دارای پتانسیل برای برگزاری جشن ها و گردهمایی ها می باشند. در نهایت میدان نقش جهان، دارای امتیاز بالا در معیارهای دسترسی و آسایش و تصویر ذهنی است و میدان عتیق دارای امتیاز بالا در معیارهای اجتماع پذیری و کاربری ها دارد، در این حال میدان نقش جهان با این که از لحاظ تامین دسترسی سواره و پارکینگ و تعبیه مبلمان کافی در وضعیت نامناسبی قرار دارد، اما به دلیل وجود مولفه معنا، به عنوان فضای شهری با کیفیت برای پیاده روی و تعامل مردمی کاربرد دارد. در مقایسه میدان عتیق با میدان نقش جهان این تناقض عمده به دلیل عدم وجود "معنا" و "کمبود خاطره انگیزی" فضا و همچنین عدم سنخیت در "قدمت" معماری ابنیه و فضاهای اطراف بلافاصله بعد از ایجاد آن کاملاً مشهود است. تغییرات رو به رشد شهر و بافت قدیم اطراف میدان با وجود آثار و ابنیه ارزشمند و متعددی چون مسجد جامع و بازار این بخش را دچار تناقض کرده است. یعنی در حقیقت یک میدان نوپا در زمینه و عرصه ای با هویت ایجاد گشته است. البته این فضا به دلیل مجاورت با بازار قدیمی، پتانسیل ایجاد شدن به یک مرکز فعال گردشگری و نقطه عطف و استقرار مردم در فضا که بتواند ریشه های قوی حیات شهری را تامین کند دارا می باشد.

در پایان می توان گفت نتایج پژوهش با نتایج مبانی نظری هم راستا می باشد و نشان می دهد که بعد تاریخی و زمانی یک فضا، در میزان احساس تعلق و تعاملات اجتماعی، تاثیرگذاری بسیار چشمگیری دارد و ابعاد اجتماعی برای کاربران فضا دارای اهمیت بیشتری نسبت به ابعاد کالبدی و عملکردی است، همان گونه که مشاهده شد فضایی که دارای امکانات عملکردی مناسبی نیست به دلیل احساس تعلق و نقش انگیزی در تعاملات مردمی جایگاه خود را همچنان حفظ می کند و از تعداد کاربران فضا کاسته نمی شود.

منابع

۱. آسیایی، محمد، (۱۳۸۹)، میادین شهری از معنا تا مفهوم تا واقعیت آن در شهرهای ایزان، انتشارات طحان، تهران
۲. انصاری پور، شیوا، هرندی، مینا (۱۳۹۲)، از پویایی تا پایایی میدان عتیق، همایش معماری و شهرسازی و توسعه پایدار، مشهد
۳. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۴)، راهنمای طراحی فضاهای شهری، شرکت طرح و نشر پیام سیما، تهران
۴. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۵)، مبانی نظری و فرایند طراحی شهری، انتشارات شهیدی، تهران
۵. جرمایف، سرگئی ایوان (۱۳۷۶)، عرصه های زندگی خصوصی و جمعی، منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران

۶. حضرتی فرد، افسانه و دیگران، (۱۳۹۱)، بازشناسی میدان به عنوان فضای عمومی شهری ارتقا دهنده تعاملات اجتماعی، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی، مشهد
۷. درگاه الکترونیکی شهرداری اصفهان
۸. سلطان زاده، حسین (۱۳۹۰)، تاریخ مختصر شهر و شهرنشینی در ایران، انتشارات چهارطاق
۹. فلاحت، محمدصادق، کلامی، مریم، (۱۳۸۷)، تاثیر فضاهای باز شهری بر کیفیت گذران اوقات فراغت شهروندان، مدیریت شهری، شماره ۲۲
۱۰. کاشانی جو، خشایار، (۱۳۸۸)، بازشناخت رویکرد های نظری به فضاهای عمومی شهری، نشریه هویت شهر، سال چهارم، شماره ۶، بهار و تابستان ۸۹
۱۱. کرمونا، متیو و دیگران (۱۳۹۱)، مکان های عمومی، فضاهای شهری، ابعاد گوناگون طراحی شهری، مهشید شکوهی و فریبا قرایی و دیگران، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
۱۲. کرمونا، متیو و همکاران، (۱۳۸۹)، ارزش طراحی شهری، رویکردی اقتصادی اجتماعی زیست محیطی، مترجمان رضا بشیری و حمیده فرهمندیان، انتشارات هله، تهران
۱۳. گلکار، کوروش (۱۳۸۰)، مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری، صفحه ۲۲، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران
۱۴. لینچ، کوین (۱۳۵۵) سیمای شهر، منوچهر مزینی، دانشگاه ملی ایران، تهران
۱۵. مدنی پور، علی (۱۳۸۷)، فضاهای عمومی و خصوصی شهری، فرشاد نوریان، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران
۱۶. مدنی پور، علی (۱۳۸۷) طراحی فضاهای شهری، نگرشی بر فرایندی اجتماعی مکانی، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری، چاپ آرنج
۱۷. مطالایی، نجمه، رنجبر، احسان، (۱۳۸۹) مدیریت کیفی فضای جمعی، هنر و معماری، شماره ۷
۱۸. یورگن، کنیرش (۱۳۸۸)، میدان های شهری، معماری و طراحی فضاهای باز، فریدون قریب، انتشارات دانشگاه تهران، تهران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی